

**SOG'LOM MUHITNI TASHKIL ETISHDA PEDAGOGIKA VA
PSIXOLOGIYANING ROLI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14511291>

Umarov Muxiddin Muysinovich

O'zbekiston Respublikasi Qurollikuchlari Akademiyasi

boshlig'i o'rinbosari

E-mail:umarov@com.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada harbiy psixologiyaning tarixiy shakllanishi hamda zamonaviy fan tarmog'i sifatida rivojlanishi bosqichlari, uning vazifalari va tuzilishi, shuningdek harbiy ta'lim muassasalarida psixologik fanlarni joriy etishning muammo va istiqbollari yoritilgan. Ilmiy iste'molga kiritilmagan bir qancha psixologik manbalar asosida harbiy psixologiyaning mustaqil fan sifatidagi asosiy yo'nalishlari va istiqboldagi muammolari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar

Harbiy, jamoa, psixika, axloq, ilm, psixologiya, shaxs, armiya, guruh, intizom.

Mudofaa va xavfsizlik sohasida amalga oshirilayotgan ishlar Vatan himoyasi, yurt tinchligi hamda davlatimiz istiqboli uchun jonkuyar, fidokor, vatanparvar, vijdonli hamda o'z xizmat burchini sidqidildan bajaradigan xizmatchilarni yetishtirish vazifasini qo'ymoqda. Bu kabi maqsadlarni samarali amalga oshirishda insonning ichki dunyosi, uning ruhiyatini har tomonlama o'rganuvchi psixologiya fanining ahamiyati benihoya kattadir.

Urush va tinchlik kabi insoniyat oldida turgan global muammoni hal etish zarur bo'lib turgan bugungi tahlikali zamonda Vatanimizning tinchligi, osoyishtaligini ta'minlash O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy qism va bo'linmalari shaxsiy tarkibining, qolaversa har bir fuqaroning muqaddas burchidir.

Aytish joizki, bugungi kunda ijtimoiy hayotning barcha sohalarida psixologiyaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Harbiy ta'lim sohasi ham bundan mustasno emas. Psixologik bilimlar bilan qurollanish harbiy xizmatchilar hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Barchaga ma'lumki, inson zoti butun hayoti davomida asosan muayyan muammolarni yechish bilan ovora bo'ladi.

Ehtiyoj bor joyda o'z-o'zidan turli-tuman muammolar kelib chiqadi. Kattayukichik turli muammolar insonni butun umri davomida ta'qib etadi. Oddiy qilib aytganda, hayot bu – muammolarni yechib borish jarayonidir. Tan olish kerakki,

muammolarning katta bir qismi insonlarni bir-birlarini tushunmasliklari oqibatida vujudga keladi. Ota o'g'lini, komandir qo'l ostidagi askarni, rahbar xodimni yoki aksincha, o'g'il otani, askar komandirni, xodim esa rahbarni tushunmasa o'zaro xusumat, xafagarchilik, kek, hattoki o'z joniga qasd qilish kabilar bilan birga ish samaradorligini pasayib ketishi kabi muammolar vujudga keladi.

Harbiy soha xodimlari bir-birlarini yaxshi tushunishlari uchun ruhiyatning tarkibiy qismlarini bilishlari kerak bo'ladi. Ya'ni harbiy jamoada yoki boshqa bir guruhda insonlar bir-birlarini ijobiy tushunishlari uchun ular hayotiy hamda ilmiy psixologik bilimlar bilan ma'lum ma'noda qurollanishlari lozim. Shundagina paydo bo'lishi mumkin bo'lgan muammolarni miqdorini kamaytirish imkoni tug'iladi. Psixologik bilimlar bilan qurollanishning yana bir ahamiyatli tomoni shundaki, harbiy soha xodimi o'z ishining sifati va samaradorligini oshirishi uchun o'zining imkoniyatlarini bilish bilan birga o'zgalarning imkoniyatlari hamda xatti-harakatlarini bashorat qila olish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim. Inson o'zining ruhiy imkoniyatlarini to'g'ri baholay olgan taqdirdagina hayotda muvaffaqiyatga erishishi mumkin. O'zining psixologik imkoniyatlariga to'g'ri baho bera olmaydigan hamda o'zini yetarli darajada tushunmaydigan inson hayotda ketma-ket xatolarga yo'l qo'yadi. Barkamollik tomon intilayotgan inson psixologik jihatdan doimo o'zining imkoniyatlari, yutuqlari va kamchiliklarini bilib yurishi kerak bo'ladi. Aniqroq qilib aytganda, inson o'zini shaxs sifatida tavsiflay olish qobiliyatiga ega bo'lgan paytdan boshlab unda kamolot sari qadam tashlash imkoniyati paydo bo'ladi. Yuqoridagi maqsad va vazifalarni amalga oshirish uchun psixologiyani bilimlar tizimi sifatida o'zlashtirish katta nazariy va amaliy yordam bo'lishi shubhasizdir.

Psixologiyaning eng ahamiyatli tomoni shundaki, psixologik bilimlarni tizimli ravishda o'zlashtirgan inson o'zo'zini anglay boshlaydi, yutuq va kamchiliklarini tahlil qiladi hamda zaruriy hollarda ularga muayyan o'zgartirishlar kiritadi. Psixologik bilimlarni o'zlashtirish komandirlarga qo'l ostidagi harbiy xizmatchining ichki dunyosida nimalar kechayotganligini yaxshiroq tushunish, "ko'ngliga qo'l solish" hamda uning psixik rivojlanishida ko'rinib turgan kamchiliklarni tuzatish uchun nihoyatda zarurdir. Psixologiyani o'rganish harbiy xizmatchiga aqliy salohiyatni o'stirish, xotirani kuchaytirish, diqqat kuchini oshirish, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish hamda yangi bilim va ko'nikmalarni tez va oson o'zlashtirish imkonini beradi. Muayyan psixologik bilimlarga ega bo'lgan inson o'z fikr mulohazalarini boshqalarga qaraganda nutqda to'g'ri ifodalay oladi hamda o'zgalarning nutqini to'g'ri tushuna oladi; o'zining aql-idrokini, psixik jarayonlarini puxta bilib oladi hamda ularga e'tiborini qaratadi; aqliy faoliyatni hamda psixik jarayonlarni kuchaytiruvchi yo'llarni bilib oladi va o'z ruhiyatini tizimli ravishda tarbiyalab, toblab, shakllantirib boradi.

Bizga ma'lumki, har bir inson o'zi yashab turgan olam va hayot haqida muayyan bir bilimlarga egadir. Insonlar umri davomida to'plagan bilimlariga ko'ra: "aqli", "aqlsiz", "bilimli", "bilimsiz", "qobiliyatli", "qobiliyatsiz" kabi turli sifat va darajalarga bo'linadilar.

Harbiy xizmatchi o'z kasbining haqiqiy egasi bo'lishi uchun o'zini qurshab turgan atrof-muhit haqida bilim va tasavvurga ega bo'lishi shartdir. Olam va odam, tabiat va jamiyat hamda fazo haqidagi bilimlar inson psixikasining muhim shakli bo'lgan bilish jarayonlari yordamida to'planadi va rivojlanadi. Harbiy xizmatchilar samarali faoliyat olib borishlari uchun ularning psixikasi, birinchi o'rinda psixologik bilish jarayonlari har tomonlama kuchli bo'lishi kerak. Psixikasi mustahkam va musaffo bo'lgan odam har qanday qiyin, ekstremal holatlardan osonlikcha, bezarar chiqib keta oladi.

Psixikasi kuchli bo'lgan harbiy xizmatchi harbiy harakatlar davomida o'zini dadil tutadi, Vatanni ishonchli himoya qila oladi. Shuning uchun ham, shaxsiy tarkibning axloqiy-psixologik tayyorgarligida "inson psixikasini kuchaytirish" muhim ahamiyatga ega bo'lgan tadbirlar sirasiga kiradi. Shaxsiy tarkibni ilmiy psixologik bilimlar bilan qurollantirish AQSh, Buyuk Britaniya, Rossiya, Fransiya, Isroil va boshqa jahonning ko'plab rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda yo'lga qo'yilgan. Bunda harbiy psixologiya fanining ahamiyati kattadir. XIX asr oxirlari va XX asr boshlarida Rossiyada harbiy psixologiya bilan samarali shug'ullangan tadqiqotchilardan biri G.Ye.Shumkov o'sha davrlarda askarlarning tarbiyasi hamda jangovar holatlarga tayyorgarligi ilmiy psixologik bilimlarga asoslangan qat'iy tizim asosida o'tkazilishi shart deb hisoblagan.

Tinchlik paytida harbiy faoliyat psixologiyasi. Ma'lumki, tinchlik paytida shaxsiy tarkib asosan o'quv, maishiy hamda har kungi xizmat faoliyati bilan shug'ullanadilar. Jangovar, jismoniy, saf, ma'naviy-ma'rifiy hamda mutaxassislik bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni oshirish harbiy xizmatchilarning tinchlik paytida bajarishi lozim bo'lgan asosiy vazifasidir. Ta'lim mobaynida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan psixologik muammolarni brtaraf etish, shuningdek ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning psixologik qonuniyatlarini ishlab chiqish ushbu yo'nalishning tadqiqot doirasiga kiradi.

Jang va urush psixologiyasi. Askarda real harbiy harakatlar jarayonida kechadigan ruhiy hodisalarni o'rganish, harbiy xizmatchilarga ruhiy barqarorlikni saqlay olishning psixologik usullarini o'rgatish, jang sharoitlarida boshqaruvning psixologik asoslarini ishlab chiqish kabilar jang va urush psixologiyasining vazifasidir.

Tabiiyki, o'tmishdagi Qurolli Kuchlar bilan zamonaviy armiya o'rtasida kattagina farq bor. O'z askarlarini jang maydoniga olib chiqqan sarkardalar jang oldidan askarlarini ruhlantirish maqsadida turli usullardan foydalanganlar.

Masalan, bosh sarkardaning jang oldidan soʻzlagan nutqining taʼsirchanlik darajasi butun jang davomida askarlarning jangovar ruhini koʻtarinkilik holatida boʻlishini taʼminlab bergan. Iskandar Zulqarnayn, sezar, Attila, Chingizxon, Jaloliddin Manguberdi, Sohibqiron Amir Temur, A.V.Suvorov, Napoleon Bonapart va boshqa nomi ulugʻ sarkardalar oʻz askarlarini ruhlantirish masalasiga katta eʼtibor qaratganlar. Ular koʻp hollarda askarlarning kayfiyati hamda ehtiyojlari bilan hisoblashganlar.

Buyuk qomusiy olim Arastuning buyuk shogirdi, mashhur lashkarboshi Iskandar Zulqarnayn har doim janglarga taʼsir etadigan ijtimoiy-psixologik omillarni hisobga olgan. U birinchilardan boʻlib jang davomida chekinishga tushgan qoʻshinning bir qismi qoʻshinning boshqa qismini ham vahimaga solib qoʻyishini, yaʼni jangdagi vahima tarqalish xususiyatiga ega ekanligini tushunib yetgan va bunga qarshi chora qoʻllashga harakat qilgan. Iskandar Zulqarnayn sarkardaning oʻz askarlariga psixologik taʼsir oʻtkaza olish orqali obroʻ orttirishi naqadar muhim ekanligini ham tushungan. Masalan, qoʻshin suvsizlikdan azob chekayotgan bir paytda hukmdorga koʻzda qimmatli suvni taklif qilishganida, u askarlar oldida suvni toʻkib tashlagan va shu tariqa oddiy jangchilar bilan yelkadosh ekanligini namoyon qilgan. Sohibqiron Amir Temur ham shaxsiy tarkib orasidan mard, tadbirkor, aqlli askarlarni doimo tanlab olib ularga har tomonlama yordam koʻrsatgan va oʻstirgan. Bugungi kunda AQShda 100ga yaqin ilmiytadqiqot markazlari harbiy-siyosiy va psixologik tadqiqotlar bilan shugʻullanmoqda. AQSh Qurolli Kuchlarida minglab diplomli psixolog mutaxassislari faoliyat olib boradi, har yili yuzlab yangi mutaxassilar xizmatga olinadi. Inson omili AQShda olib borilayotgan harbiy psixologik tadqiqotlarda eng ustuvor yoʻnalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur yoʻnalish ramkasida harbiy jamoalarda liderlik muammosi faol ravishda tadqiq etilmoqda (Stogdill, Xollander, Bass, Xevron, Mak-Grat, Fidler, Guskou va boshqalar). Oʻzbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan barcha oliy harbiy oʻquv yurtlarida boʻljak ofitserlarga psixologik bilimlar tizimli ravishda oʻrgatiladi.

Xulosa oʻrnida, psixologik tayyorgarlikning tizimli ravishda olib borilishi bilan shaxsiy tarkibning yuqori darajadagi jangovar, axloqiy-psixologik va maʼnaviy-maʼrifiy tayyorgarligiga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Qurolli Kuchlarimiz - mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiётining mustahkam kafolatidir / Oʻzbekiston Respublikasi xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi yigʻilishdagi nutqi // Vatanparvar, 2018 yil, 13 yanvar

2. Под редакцией Р.А.Абдурахманова. Военная психология. Методология, теория, практика. Москва, военный университет, 2006
3. Под редакцией А.Г.Маклакова. Военная психология: учебник для вузов. Санкт-Петербург, 2015
4. Шумков Г.Е. Психика бойцов во время сражений. - СПб., 1945. - С.13